

autorského zákona z roku 2006 byla začleněna i právní úprava správních deliktů v oblasti porušování autorských práv.

Na ochranu autorských práv pamatuje i zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Moderní technologie použité při šíření děl umožňují zásahy do autorského práva v míře dosud nebývalé. Reakcí na to je kromě jiného i ustanovení autorského zákona, které považuje za neoprávněný zásah do autorského práva vývoj, výrobu a šíření pomůcek k odstranění technických zařízení či jiných prostředků k ochraně autorských práv. Neoprávněným zásahem je i odstranění nebo změna elektronické informace o identifikaci práv k dílu a rozšiřování rozmnoženiny takového díla, u kterého byla identifikace odstraněna či pozměněna (informace o identifikaci je například v číslech nebo kódech). Jedná se o různé způsoby ochrany hudebních nahrávek nebo filmů proti jejich kopírování.

D. Práva související s právem autorským

Autorský zákon upravuje práva související s právem autorským:

Jedná se o:

- právo výkonného umělce k jeho uměleckému výkonu,
- právo výrobce zvukového záznamu k jeho záznamu,
- právo výrobce zvukově obrazového záznamu k jeho záznamu,
- právo rozhlasového nebo televizního vysílatele k jeho původnímu vysílání,
- právo zveřejnitelů k dosud nezveřejněnému dílu, k němuž uplynula doba trvání majetkových práv,
- právo nakladatele na odměnu v souvislosti se zhotovením rozmnoženiny díla, které vydal pro osobní potřebu.

Pro tato práva je společná kratší doba trvání autorských práv (50 let) a možnost převést je v některých případech na jiného.

Nově je do autorského zákona zařazena *ochrana pořizovatele databáze*. Databáze se rozumějí literární, umělecké, hudební nebo jiné soubory děl nebo soubory jiných materiálů, jako jsou texty, zvuky, obrazy, čísla, fakta a údaje. Databáze je považována za souborné autorské dílo tehdy, je-li způsobem výběru nebo uspořádáním obsahu autorovým vlastním duševním tvůrčím výběrem. Jinak může databáze být pouhým souborem různých informací bez tvůrčího výběru nebo uspořádání. Autorský zákon poskytuje ochranu pořizovateli databáze ve vztahu k investici, kterou vynaložil na její pořízení. Toto zvláštní právo pořizovatele databáze trvá 15 let od jejího pořízení.

Autorský zákon upravuje také *kolektivní správu autorských práv*. Jejím účelem je kolektivní uplatňování a ochrana majetkových autorských práv a majetkových práv souvisejících a zpřístupňování těchto práv veřejnosti. V současné době jsou to např. kolektivní správci (nazývaní jako ochranné organizace) OSA (Ochranný svaz autorský), INTERGRAM, DILIA, GESTOR.

2.10 Základy rodinného práva

2.10.1 Pojem a předmět právní úpravy, subjekty

Rodinné právo je samostatné soukromoprávní odvětví českého právního řádu; předmětem právní úpravy jsou především vztahy mezi členy rodiny, a to vztahy zejména osobního a majetkového charakteru. Subjektem rodinněprávních vztahů však není rodina, nýbrž její jednotliví členové. Členy rodiny nemusí být jen manželé a jejich děti, ale rodinu mohou vytvářet např. i druh, družka a jejich děti, případně další blízcí. Za rodinu je považována například i taková, kde žije některý z rozvedených manželů a s ním děti. Vymezení pojmu *rodina* ve společenských vědách představuje dlouhodobý problém. Pojetí rodiny v současném českém společenském prostředí a také v normách rodinného práva vychází z dlouhodobého vývoje společenských vztahů a z letitých tradic, kdy se vytvořil právem i morálkou akceptovaný model rodiny, za jejíž základ je považován svazek osob rozdílného pohlaví, které na základě vzájemné citové náklonnosti a s cílem vytvořit rodinné zázemí pro uspokojování svých citových, ekonomických a biologických potřeb, vstupují do trvalého svazku. Z toho vychází i koncepce rodinné politiky formující se od 50. let minulého století. Podle této koncepce i podle mezinárodních úmluv z oblasti lidských práv a svobod mají být rodina a rodičovství plánovány, přičemž je v zájmu společnosti všestranně přispívat k podpoře rodiny a tak podporovat optimální prostředí pro výchovu a všestranný rozvoj dětí. Rodina je tedy především charakterizována z hlediska svého postavení ve společenském systému, z hlediska specifických vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v jejím rámci probíhají.

Vztahy mezi členy rodiny mají specifický charakter, protože v naprosté většině jsou ovlivňovány citovými vazbami účastníků. Bez citových vazeb by většina rodinněprávních vztahů (ať už se jedná o vztahy mezi manžely, mezi dětmi a rodiči nebo mezi dalšími příbuznými, které jsou rodinněprávními normami upraveny jen okrajově) nevznikla, a také celá řada skutečností souvisejících se vznikem, obsahem, změnami či zánikem rodinněprávních vztahů podléhá v prvé řadě individuálnímu emocionálnímu citění účastníků.

Z uvedeného vyplývá, že stát může účelně regulovat normami rodinného práva pouze taková práva a povinnosti, které jsou tradičně pokládány za společensky nejvýznamnější a nejzávažnější, čímž současně zajišťuje a garantuje ochranu základních lidských a společenských hodnot. Právo ovšem nemůže vynucovat vzájemnou lásku, náklonnost a jiné citové vazby, proto nemůže regulovat rodinné vztahy příliš detailně; spíše spoléhá na působení jiných normativních systémů, zejména morálky. Na druhé straně právo také nemůže označit za protiprávní takový rodinný vztah, který vznikne z jiného důvodu, než je citová náklonnost a biologická potřeba, zvláště když každý jedinec má jinou schopnost vnímat či projevat emoce, případně disponuje jinými povahovými vlastnostmi a schopnostmi.

Normy rodinného práva většinou nestanovují konkrétní sankce, a pokud ano, jedná se o sankce zvláštního charakteru, např. omezení rodičovské zodpovědnosti, neplatnost manželství, nařízení ústavní nebo ochranné výchovy.

Předmětem rodinného práva jsou tedy vztahy:

- a) *mezi manžely;*
- b) *mezi rodiči a dětmi;*
- c) *mezi účastníky náhradní rodinné výchovy, tedy dětmi a osobami, kterým byly děti svěřeny do náhradní rodinné výchovy podle zákona.*

2.10.2 Principy a prameny rodinného práva

Principy rodinného práva vyjadřují základní cíle a zásady právní úpravy, které se odrážejí ve všech pramenech právního odvětví. Vycházejí z aktuálních společenských potřeb a zájmů, které má právní úprava zajistit legální rámec, ale i ze všeobecně uznávaných tradic a hodnot každého státu, každé společnosti.

V tomto smyslu lze vymezit následující *principy rodinného práva*:

- a) *blaho dítěte* je základním a nejdůležitějším principem; je ústředním motivem všech pramenů českého rodinného práva, vyplývá z převážně většiny jednotlivých ustanovení, kdy je vždy přihlíženo k zájmům dítěte, ať již v případě rozhodování soudu o rozvodu manželství či o vzájemné vyživovací povinnosti manželů, o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů nebo do péče jiných osob, o určování rodiče atp., přičemž jsou zaručena stejná práva pro všechny děti bez ohledu na to, zda se narodila v manželství či mimo ně;
- b) princip *rovnosti subjektů* je realizován zárukou rovného postavení muže i ženy v manželství, v jejich vzájemné vyživovací povinnosti a v právu na stejnou životní úroveň obou manželů i dětí, tedy všech členů rodiny;
- c) princip *solidarity* je vyjádřen v povinnosti všech členů rodiny vzájemně si pomáhat, a to podle individuálních možností a schopností každého z nich.

Mezi prameny práva, které upravují oblast rodinněprávních vztahů, patří především základní zákony státu, tedy *Ústava ČR* a *Listina základních práv a svobod*, která v čl. 32 stanoví, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a že se zaručuje zvláštní ochrana dětí a mladistvých. *Listina základních práv a svobod* zaručuje další ústavní zásady rodinného práva, které jsou specifikovány a podrobně upraveny v dalších zákonech, především v *zákoně o rodině* (zákon č. 94/1963 Sb.), který je základním pramenem rodinného práva a obsahuje podrobnou úpravu vztahů manželských, rodinných a náhradní rodinné péče.

Zákon o registrovaném partnerství (zák. č. 115/2006 Sb.) zavedl legalizaci partnerství – nikoliv manželství – osob stejného pohlaví.

Mezi prameny rodinného práva patří řada dalších právních předpisů, z nichž je nutné připomenout především *občanský zákoník* jako základní soukromoprávní pramen, jehož byly normy rodinného práva původně součástí, postupně však byly rodinněprávní vztahy kodifikovány zvláštním zákonem.

Soudní řízení ve věcech rodinněprávních (např. rozvod manželství, úprava vyživovací povinnosti, určování otcovství, atd.) upravuje *občanský soudní řád* (zák. č. 99/1963 Sb. v aktuálním znění).

Z dalších právních předpisů jsou pro rodinné právo významné např. *zákon o matrikách, jménu a příjmení* (zák. č. 301/2000 Sb.), dále *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* (zák. č. 218/2003 Sb.) a *zákon o sociálněprávní ochraně dětí*

(zák. č. 359/1999 Sb.), který vymezuje obsah pojmu sociálněprávní ochrany dětí a stanovuje možnost a rozsah intervence státu do rodinněprávních vztahů prostřednictvím kompetentních orgánů.

Vztah zákona o rodině k občanskému zákoníku je vztahem právního předpisu speciálního k obecnému, což znamená, že ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li zákon o rodině něco jiného, nebo tam, kde nemá zákon o rodině vlastní (speciální) právní úpravu. Jde především o ustanovení o způsobilosti k právům a povinnostem a k právním úkonům, počítání času atd. Majetkové vztahy mezi manžely (vznik, změny a zánik společného jmění manželů, společný nájem bytu, dědění atd.) jsou rovněž upraveny v občanském zákoníku.

V souladu s ustanovením čl. 10 Ústavy ČR, podle kterého je mezinárodní smlouva ratifikovaná ČR součástí našeho právního řádu, je třeba mezi prameny rodinného práva zahrnout i řadu mezinárodních smluv, které se týkají předmětné oblasti a jimiž je ČR vázána. Jedná se především o *Úmluvu o právech dítěte*, která byla přijata v New Yorku na půdě OSN v roce 1989 a součástí našeho právního řádu se stala v roce 1991. Úmluva staví zájmy a blaho dítěte včetně zabezpečení ochrany jeho základních práv na prvotní místo v systému mezinárodního práva. Česká republika je vázána i mnoha dalšími mezinárodními úmluvami, které se více či méně dotýkají předmětu rodinného práva. Jsou to například následující dokumenty:

- Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí;
- Evropská úmluva o osvojení dětí;
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

S ohledem na členství České republiky v Evropské unii je třeba rovněž upozornit na *závazné nařízení Rady č. 2201/2003, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti*.

2.10.3 Manželství

Manželství je základní rodinněprávní vztah, jehož obsah, vznik i zánik podrobně upravuje zákon o rodině. Manželství a rodina nejsou synonyma, ačkoliv manželství je tradičně vnímáno jako základ pro vznik rodiny. Jedná se o *trvalé společenství muže a ženy*, může vzniknout jen zákonem stanoveným způsobem a na základě svobodné vůle obou účastníků, která musí být jasně projevena. Nejedná se však o smluvní vztah, ve kterém se každý z účastníků zavazuje k plnění proti oprávnění druhého účastníka, ačkoliv z manželského vztahu vyplývají pro jeho účastníky práva a povinnosti a manželství je právním vztahem, který zavazuje. Zákon nepřipouští vznik manželství mezi osobami stejného pohlaví. Vylučuje to již hlavní účel manželství, kterým je založení rodiny a řádná výchova dětí, což koresponduje s biologickou, výchovnou a ekonomickou funkcí manželství.

Podmínkou vzniku manželství je dodržení zákonem stanoveného způsobu uzavření manželství a splnění všech podmínek stanovených zákonem o rodině. Rovněž ve faktickém soužití muže a ženy mimo manželství mohou být na-

plňovány všechny funkce obdobně jako v manželství (vztah druh – družka). Pokud však nebude uzavřen sňatek stanoveným způsobem, nemůže vzniknout vztah rovnocenný vztahu manželskému se všemi jeho právními důsledky, zejména v oblasti majetkové (vznik společného jmění manželů, dědění v první skupině, vzájemná vyživovací povinnost). Není tedy v rozporu se zákonem, jestliže muž a žena spolu fakticky žijí mimo institut manželství, hradí společně náklady na domácnost a společně vychovávají děti, jejichž postavení je právem chráněno bez ohledu na skutečnost, zda se narodily v manželství nebo mimo ně.

A. Vznik manželství

Manželství se uzavírá na základě *projevu svobodné vůle oběma* snoubenci, a to způsobem, který stanoví zákon, tedy souhlasným prohlášením před orgánem státu nebo před orgánem církve. Orgánem státu je matriční úřad, konkrétně obecní úřad, který je pověřen vést matriky. Orgánem církve může být registrovaná církev nebo náboženská společnost, které bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích a náboženských společnostech. V zahraničí může občan České republiky sňatek uzavřít před zastupitelským úřadem České republiky. Prohlášení osob, které vstupují do manželství (snoubenců), musí být učiněno *slavnostní formou, veřejně a v přítomnosti dvou svědků*, kterými mohou být jakékoliv fyzické osoby způsobilé k právním úkonům. Nerozhoduje u nich tedy příbuzenský vztah vzájemný nebo ke snoubencům, státní příslušnost apod. Zákon o rodině umožňuje, aby sňatek byl uzavřen nejen v budovách oddávajícího úřadu (zpravidla je to radnice, případně kostel), ale i v jiných místech. Podmínkou je, aby byla zachována důstojnost a slavnostní ráz obřadu. Nutný je i souhlas oddávající osoby s místem obřadu.

Ve výjimečných případech může být umožněno jednomu ze snoubenců, aby si pro obřad zvolil zástupce. Takové zastoupení je možné jen ze závažných důvodů a na základě plné moci udělené zástupci v souladu s občanským zákoníkem.

Manželství lze v České republice uzavřít *formou*:

- a) *občanského sňatku*, tj. souhlasným prohlášením snoubenců před zástupcem orgánu státu pověřeným vést matriky (např. starosta, místostarosta nebo jiný pověřený člen zastupitelstva) a v přítomnosti matrikáře; výjimečně lze manželství uzavřít i v obci, která není pověřena vést matriky, ale jeden ze snoubenců zde má trvalý pobyt, nebo na zastupitelském úřadu státu v zahraničí;
- b) *církevního sňatku*, tj. souhlasným prohlášením snoubenců před příslušným orgánem (pověřenou osobou) církve. Orgán církve je povinen do tří dnů od uzavření manželství doručit protokol o uzavření manželství příslušnému matričnímu úřadu.

I pro církevní sňatek je třeba splnit všechny podmínky stanovené zákonem o rodině. Církevní sňatek může být uzavřen až po předložení *osvědčení*, které snoubencům vydá příslušný matriční úřad. Toto osvědčení nesmí být starší tří měsíců a dokládá, že snoubenci splnili všechny podmínky, které stanoví zákon

pro uzavření manželství, aby mohla být zachována rovnost mezi oběma formami sňatku. Náboženské a církevní společnosti nedisponují takovými nástroji, aby byly schopny prověřit veškeré údaje, které jsou povinně uváděny v souvislosti s uzavíráním manželství a které mají významné soukromoprávní i veřejnoprávní důsledky. Právní následky má vždy sňatek, který byl uzavřen dříve, což umožňuje uzavřít nejprve občanský sňatek, kterým vzniká právoplatně manželství, a poté absolvovat církevní obřad, který však je v tomto případě pouze slavnostním aktem bez právních následků. Opačný postup zákon neumožňuje.

Okamžik vzniku manželství je vázán na *povinné prohlášení* obou snoubenců, které má zásadní význam, musí být učiněno veřejně a slavnostním způsobem před oddávajícím orgánem v přítomnosti dvou svědků.

Snoubenci vydávají prohlášení:

- a) že jim nejsou známy žádné *okolnosti, které by vylučovaly vznik manželství*;
- b) že *souhlasí s uzavřením manželství* (s konkrétní osobou – snoubencem);
- c) o *příjmení*, které budou nadále užívat:
  - příjmení jednoho z nich se stane jejich společným příjmením,
  - oba snoubenci si ponechají svá dosavadní příjmení (potom jsou povinni prohlásit, které příjmení budou užívat jejich děti),
  - spolu s příjmením společným mohou užívat na druhém místě i příjmení předchozí (vždy však mohou užívat maximálně dvě);
- d) o *vzájemné znalosti zdravotního stavu*;
- e) o *zvážení uspořádání budoucích majetkových vztahů, budoucího společného bydlení a hmotného zajištění* budoucí rodiny.

Uvedené prohlášení je ve své podstatě formou výslovného projevu vůle obou osob a podtrhuje vážnost rozhodnutí vstoupit do manželství, ze kterého vyplývá pro každého účastníka celá řada povinností a právních důsledků.

B. Překážky vylučující vznik manželství

Zákon o rodině přesně stanoví podmínky, které musí být splněny, aby manželství mohlo vzniknout. Manželství může vzniknout pouze mezi *osobami rozdílného pohlaví* (tedy pouze mezi mužem a ženou), které nejsou v blízkém příbuzenském vztahu a které se rozhodly vstoupit do manželství na základě své svobodné vůle prosté omylu. Podmínkou tedy je, aby oba snoubenci byli natolik rozumově a psychicky vyspělí, aby dokázali posoudit následky a význam manželství i dalších rodinněprávních vztahů, aby byli zletilí apod.

Snoubenci mají předem poznat navzájem své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav. Před sňatkem jsou povinni matričnímu úřadu předložit zákonem stanovené doklady. Bez splnění této povinnosti nemůže být sňatek uzavřen.

V případě, že podmínky pro vznik manželství stanovené zákonem nejsou splněny (účastníci se snaží zákon obejít), nebo dodatečně vyjde najevo, že některá z podmínek pro vznik manželství nebyla naplněna, *soud prohlásí man-*

žeství za neplatné. V této souvislosti se hovoří o překážkách vylučujících vznik platného manželství.

- a) *Bigamie*, tedy existence jiného manželství (či partnerství), které stále trvá i v okamžiku uzavření manželství dalšího. České rodinné právo (podobně jako právní řády patřící ke kontinentální a anglosaské právní kultuře) zásadně připouští pouze monogamní manželství. Jestliže chce uzavřít manželství osoba, která již dříve uzavřela jiné manželství, musí prokázat, že předchozí manželství zaniklo předložením potřebného dokladu (pravomocný rozsudek soudu o rozvodu či neplatnosti manželství, úmrtí list, pravomocný rozsudek soudu o prohlášení za mrtvého). Pokud by manželství uzavřela osoba stále vázaná manželstvím předchozím, druhé manželství by bylo od počátku neplatné, a navíc by se takováto osoba dopustila trestného činu.
- b) *Nezletilost* vyplývá ze zákonné podmínky, že manželství může uzavřít pouze osoba plnoletá, tedy od okamžiku dovršení věku 18 let. Ve výjimečných případech, je-li to v souladu se společenským účelem, může soud povolit uzavření manželství i osobě nezletilé, ale starší 16 let. Nejčastějším důvodem bývá těhotenství nezletilé dívky, avšak zákon nestanoví, že tento důvod je jediný přípustný. Zletilosti tato osoba nabývá nikoliv rozhodnutím soudu, ale teprve *okamžikem uzavření manželství* a pouze pro vztahy soukromoprávní. Zletilost tato osoba neztrácí ani v případě, že manželství zanikne dřív, než dovrší 18 let. V případě, že by manželství uzavřela osoba mladší šestnácti let, manželství by vůbec nevzniklo, jednalo by se o manželství *nicotné*.

Vzor

Návrh na povolení uzavřít manželství

Městský soud v Brně

Navrhovatelka: Jana Pilná, nezletilá, nar. 11. 11. 1989, studentka, bytem v Brně,

Hodonínská 13.

Zákonní zástupci

Máma: Irena Pilná, nar. 12. 2. 1962, učední, bytem v Brně, Hodonínská 13.

Otec: Ing. Jan Pilný, nar. 10. 8. 1960, projektant, bytem v Brně, Hodonínská 13.

Návrh na povolení uzavřít manželství nezletilou

V červnu loňského roku jsem navázala známost s Martinem Veselým, nar. 20. 4. 1983, bytem v Brně, Jilová 28, zaměstnaným u firmy DEKONTA, a. s. jako technik. Náš vztah se vyvíjel v důvěrný a uvažovali jsme o společné budoucnosti včetně uzavření manželství a založení rodiny, jakmile ukončím svoje studium na střední škole. Vzhledem ke skutečnosti, že jsem se menovaným otehotněla, rozhodli jsme se, že manželství uzavřeme ještě před narozením našeho společného dítěte, a tedy i před dovršením 18 let mého věku.

Důkaz: výslech navrhovatelky,
výslech Martina Veselého,
lékarská zpráva,
rodný list navrhovatelky

II

V listopadu loňského roku mi bylo 16 let a v současné době studuji 2. ročník střední školy. Počátkem letošního roku jsem otehotněla s mým partnerem Martinem Veselým, se kterým udržuji důvěrný vztah od června loňského roku. Vzhledem k tomu, že s mým partnerem trávíme většinu volného času, rozumíme si a uvažovali jsme o společné budoucnosti, moje těhotenství nás příliš nezaskočilo. Oba se domníváme, že jsme schopni založit rodinu již nyní a máme pro to i další předpoklady. Martin Veselý žije již 2 roky ve vlastním bytě, ve kterém máme v úmyslu bydlet po sňatku. Již 3 roky je zaměstnán jako technik u firmy DEKONTA, a. s. a jeho průměrný měsíční příjem je 22 000 Kč. S naším sňatkem souhlasí i moji rodiče.

Důkaz: výslech účastníků,
výslech zákonných zástupců navrhovatelky,
zpráva psychologa,
zpráva manželské a předmanželské poradny

III

S ohledem na shora uvedené navrhuji vydání tohoto

Rozsudku

Soud uděluje souhlas nezletilé navrhovatelce Janě Pilné, nar. 11. 11. 1989, dceři Ireny Pilné, nar. 12. 2. 1962, učední, a Ing. Janě Pilné, nar. 10. 8. 1960, projektanta, všichni společně bytem v Brně, Hodonínská 13, k uzavření manželství s Martinem Veselým, nar. 20. 4. 1983, technikem, bytem v Brně, Jilová 28.

V Brně dne 1. 3. 2006

- c) *Příbuzenství*; manželství nesmí být uzavřeno mezi blízkými příbuznými (konkrétně mezi předky a potomky), mezi sourozenci, ale rovněž v rámci obdobných příbuzenských vztahů založených osvojením, pokud osvojení trvá. Manželství mezi bratranci a sestřenicemi vyloučeno není.
- d) *Duševní choroba*, to znamená, že manželství nemůže být uzavřeno s osobou, která v důsledku své duševní choroby byla zbavena způsobilosti k právním úkonům. Výjimečně může této osobě povolit uzavření manželství soud. V případě, že se duševní choroba projeví až za trvání manželství, prohlásí neplatnost manželství soud pouze na návrh některého z manželů.
- e) *Vada právního úkonu* předpokládá, že manželství bylo uzavřeno za takových okolností, které lze označit za vadu právního úkonu, např. pod nátlakem, v tísní, z důvodu omylu. V takových případech bude soud rozhodovat o neplatnosti manželství na základě návrhu jednoho z manželů. Kromě těchto důvodů neplatnosti manželství (překážky manželství) existují ještě *manželství zdánlivá neboli nicotná*. Jedná se o případy, kdy manželství uzavře osoba mladší 16 let, manželství uzavřou osoby stejného pohlaví, kdy manželství nebylo uzavřeno před kompetentními orgány, případně chybělo prohlá-

šení snoubenců. Taková manželství nemusí soud prohlašovat za neplatná, protože jsou zdánlivá; od počátku nemohla vůbec vzniknout, tudíž ani vyvolat právní důsledky.

Bezpodílově spoluvlastnictví manželů vzniká i v manželství neplatném. Nevzniká však v manželství zdánlivém, které vůbec nevzniklo (§ 13 odst. 3 ZOR). V těchto případech je vyloučena i pozdější konsolidace.

C. Vztahy mezi manžely

Uzavřením manželství dochází k zásadním změnám v právních poměrech manželů, a to jak v oblasti práv osobních, tak v oblasti práv majetkových. *Majetkové vztahy mezi manžely* upravuje občanský zákoník, a to především institut *společného jmění manželů*, jeho vznik, změnu i zánik. Ostatní vztahy jsou upraveny zákonem o rodině, jehož ustanovení jsou provedením ústavní zásady o rovnoprávnosti muže a ženy. Cílem manželství je faktické společné soužití a vytvoření trvalého životního společenství, což ovšem nevylučuje možnost žít ze závažných důvodů v oddělených domácnostech, např. z důvodu nedostatku bytu nebo výkonu zaměstnání jednoho manžela mimo společné bydliště.

Některé vztahy mezi manžely upravené v zákoně o rodině mají spíše morální charakter a za jejich porušení není zákonem stanovena sankce. Jejich nerespektování však může být důvodem pro rozvod manželství z podnětu jednoho z manželů. Veškeré povinnosti obou manželů, které jsou stanoveny zákonem a spjaty s existencí manželství, trvají až do okamžiku zániku manželství v souladu se zákonem o rodině. Neznamená to tedy, že manželé, kteří se rozhodli žít z jakýchkoliv důvodů odděleně a vedou oddělené domácnosti (ať již uvažují o rozvodu manželství či ne), nemusí respektovat uvedené povinnosti, nemusí si vzájemně pomáhat, udržovat stejnou hmotnou a sociální úroveň, společně řešit výchovu a výživu dětí a nemusí respektovat jeden druhého. I za trvání manželství se může jeden z manželů domáhat plnění povinností druhého prostřednictvím soudu.

Na druhé straně existuje celá řada aktivit každého z manželů, ke kterým nemusí žádat o souhlas druhého manžela a může o nich rozhodovat zcela samostatně. Jedná se např. o otázky týkající se zaměstnání, nakládání s věcmi osobní potřeby, osobními dary, nebo porízení závěti.

V řadě běžných záležitostí může jeden z manželů druhého zastoupit i bez udělení plné moci, například může převzít běžnou poštovní zásilku.

D. Zánik manželství

Manželství může zaniknout pouze způsoby stanovenými zákonem. Zákon o rodině připouští zánik manželství *smrtí* jednoho z manželů nebo *prohlášením*

jednoho z manželů za mrtvého. V případě smrti jednoho z manželů zaniká manželství dnem úmrtí, jehož datum je uvedeno v úmrtním listě. Pokud nelze vystavit úmrtní list na základě ohledání zemřelého, ale všechny okolnosti nasvědčují tomu, že osoba zemřela, soud je oprávněn vydat prohlášení za mrtvého, které nahrazuje úmrtní list. K zániku manželství dojde ke dni, kdy soudní rozhodnutí nabylo právní moci. Dojde-li ke zrušení rozhodnutí o prohlášení za mrtvého, obnoví se zaniklé manželství jedině v případě, že druhý manžel mezitím neuzavřel manželství druhé.

Manželství zanikne rovněž v případě, že bylo prohlášeno soudem za *neplatné* z důvodů, které stanoví zákon (viz kap. 9.3.2).

Dalším důvodem zániku manželství je *rozvod manželství*, ke kterému může dojít jen na základě rozhodnutí soudu.

E. Rozvod manželství

Základním předpokladem pro zrušení manželství rozvodem je vážný rozvrat mezi manžely, který má za následek, že manželství dále nemůže plnit základní funkce a společenský účel. Zákon za každých okolností chrání zájmy dětí, takže i v případě rozvodu musí soud přihlížet k tomu, zda v manželství jsou nezletilé děti a jakým způsobem rozvrat manželství ovlivňuje jejich výchovné prostředí. Soud musí v řízení o rozvodu manželství rozhodovat jako objektivní orgán; projednávané případy posuzuje z hlediska zájmů společnosti, z hlediska zájmu manželů a zejména zájmu nezletilých dětí.

Trvání rozvráceného manželství v zájmu dětí je namísto většinou jen tehdy, jestliže je reálná naděje na obnovení manželského soužití rodičů nezletilých dětí a jestliže se rozvrat manželství nijak neprojevuje v řádné péči rodičů o děti, případně hrozí-li situace, že by po rozvodu rodičů péče o děti a jejich výchova mohla být vážně narušena.

Ochranu nezletilého dítěte zajišťuje oddělené soudní řízení o *úpravě poměrů k nezletilému dítěti* pro dobu po rozvodu manželství. Manželství nelze rozvést, pokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, které vydá soud pro nezletilé. Právní úprava umožňuje, aby soud nařídil (je-li to v zájmu dítěte a vyžadují-li to závažné okolnosti) *střídavou výchovu* nebo *společnou výchovu* oběma rodiči i v době po rozvodu.

Současná právní úprava nerozlišuje rozvod z principu dohody obou manželů nebo z principu viny jednoho z nich, ale povinností soudu je zjistit co nejpřesněji okolnosti, které vedly k rozvratu manželství, pokud se manželé nedohodnou na všech okolnostech rozvodu. Zákon o rodině rozlišuje následující způsoby rozvodu:

Vzor:

Zaloba na nesporný rozvod manželství s nezletilými dětmi

Městský soud v Brně

Zalobce: Mgr. Petr Malý, nar. 30. 1. 1962, učitel, bytem v Brně, Barvičova 22

Zalovaná: Mgr. Eva Malá, nar. 1. 12. 1963, učitelka, bytem v Brně, Barvičova 22

Zaloba o rozvod manželství

I.

Náše manželství jsme uzavřeli dne 27. 4. 1987 před ObNV Brno I. Oba jsme státní příslušníci České republiky a u obou se jedná o první manželství, které jsme uzavřeli po roční důvěrné známosti. Z našeho manželství se narodilo jedno dítě, nezletilý Martin, nar. 13. 8. 1992. Poslední společně bydlící účastník je v Brně, Barvičova 22.

U zdejšího soudu je současně s touto žalobou podáván návrh na schválení dohody o úpravě poměrů k uvedenému nezletilému dítěti pro dobu po rozvodu.

Důkaz: oddací list

rodny list nezl. Martina Malého

výslech účastníků

II.

V našem manželství došlo k zásadnímu rozkořu a od července 2005 nežijeme ve společné domácnosti. O vypořádání majetkových otázek a bydlení pro dobu po rozvodu jsme se dohodli.

Důkaz: výslech účastníků

dohoda o úpravě vzájemných vztahů účastníků pro dobu po rozvodu

III.

Vzhledem ke skutečnosti, že naše manželství, které bylo uzavřeno před devatenácti lety, nyní přestalo plnit svůj účel a již více než půl roku je pouze formální, o čemž svědčí to, že spojit fakticky nežijeme, dále ke skutečnosti, že žalovaná se k návrhu připojuje, navrhuji, aby soud vynesl následující

rozsudek

Manželství účastníků Mgr. Petra Malého, nar. 30. 1. 1962, a Mgr. Evy Malé, nar. 1. 12. 1963, uzavřené dne 27. 4. 1987 před ObNV Brno I. se rozvádí.

Zádný z účastníků nemá nárok na úhradu nákladů řízení.

V Brně dne

Vzor:

Vyjádření žalovaného k žalobě o rozvod manželství

Městský soud v Brně

Zalobce: Mgr. Petr Malý, nar. 30. 1. 1962, učitel, bytem v Brně, Barvičova 22

Zalovaná: Mgr. Eva Malá, nar. 1. 12. 1963, učitelka, bytem v Brně, Barvičova 22

Vyjádření žalovaného k žalobě o rozvod manželství

Okolností popsané v žalobě odpovídají skutečnosti a k žalobě o rozvod manželství se výslovně připojuji.

V Brně dne 15. 2. 2006

- a) *nesporný rozvod*, kdy oba manželé s návrhem na rozvod souhlasí. Rozvrat se již neprokazuje a soud nezjišťuje příčiny rozvratu manželství. Musí být však splněny zákonem stanovené podmínky, a to:
- manželství trvalo nejméně jeden rok,
  - manželé spolu nežijí nejméně šest měsíců,
  - druhý manžel se k návrhu připojí,
  - manželé soudu předloží dohodu o vypořádání majetkových poměrů po rozvodu, dohodu o vyživovací povinnosti po rozvodu a rozhodnutí soudu pro nezletilé o schválení dohody o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu;
- b) *sporný rozvod*, kdy nedojde k dohodě mezi manžely o výše uvedených podmínkách a soud prokazuje, zda došlo k hlubokému a trvalému rozvratu manželství a nelze očekávat obnovení manželského soužití. Jestliže soud manželství nerozvede, druhý z manželů nesouhlasí s rozvodem a manželé přesto spolu po dobu nejméně tří let neobnoví soužití, manželství je poté rozvedeno.

V případě rozvodu manželství zanikne okamžikem právní moci soudního rozhodnutí.

2.10.4 Výchova dítěte po rozvodu rodičů

Než soud rozhodne o rozvodu manželství rodičů nezletilého dítěte, musí být upravena práva a povinnosti obou rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu, což znamená, že musí být pravomocně rozhodnuto o tom, jakým způsobem bude probíhat výchova dítěte a jak bude každý z rodičů přispívat na jeho výživu.

Novela zákona o rodině z roku 1998 přinesla významnou změnu právní úpravy v tom, že vedle možnosti rozhodnout o svěřeni dítěte do *výchovy jednoho z rodičů* připouští i možnost rozhodnout o svěřeni nezletilého dítěte do *společné* nebo *střídavé* výchovy obou rodičů. Možnost takového řešení je odrazem zásady společné odpovědnosti obou rodičů za další osud dítěte a rovnoprávnosti rodičů při výchově i v době po rozvodu. Tato možnost navíc představuje realizaci přání dítěte udržovat stálý a častý kontakt s oběma rodiči. Podmínkou rozhodnutí soudu o střídavé nebo společné výchově dítěte je především společná vůle obou rodičů a rovněž dítěte.

- a) *Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů* je realizováno v případě, že oba rodiče neprojevují stejnou schopnost zajistit řádnou výchovu dítěte, případně o ni nejeví zájem, nebo nelze z jiných důvodů rozhodnout jinak.
- b) *Střídavá výchova* znamená, že dítě je svěřeno v určitém přesně vymezeném časovém období do výchovy jednoho z rodičů a v dalším časovém období do výchovy druhého rodiče. Tato možnost připadá v úvahu tehdy, když dítě nemusí měnit své obvyklé prostředí, zejména školu, nemusí omezovat svoje mimoškolní činnosti, zájmy, kontakt se svými přáteli apod.
- c) *Společná výchova* je realizována tehdy, kdy se nejeví jako účelné dítě svěřit (byť střídavě) do výchovy pouze jednoho z rodičů, a druhého tak právně omezit ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti, když fakticky výkon práv a povinností zůstává u obou rodičů přibližně stejný jako v době trvání manželství. Důvodem může být např. zvláštní péče, kterou dítě vyžaduje z důvodu nemoci, nebo zavedený režim péče, kdy jeden z rodičů absolvuje s dítětem povinnosti školní, druhý zase jeho koníčky, sport a podobně. I v tomto případě je podmínkou vzájemná dohoda všech zúčastněných, tedy obou rodičů i přání dítěte.

Tato právní úprava vychází z čl. 18 Úmluvy o právech dítěte a z obecného postulátu, aby byla vytvořena co nejširší možnost utváření a upevňování vzájemných vztahů mezi dítětem a jeho rodiči. S tím souvisí povinnost soudu přihlídnout i k tomu, jak jsou rodiče schopni dohodnout se společně na výchově dítěte, aniž by byli ovlivňováni pouze osobními pocity a antipatiemi jednoho vůči druhému.

2.10.5 Vztahy mezi rodiči a dětmi

Mezinárodní úmluvy i české rodinné právo považují za základní právo dítěte jeho právo na výchovu v rodinném prostředí, které zabezpečuje většinou nejvhodnějším způsobem jeho řádný vývoj tělesný, citový, rozumový i mravní. Povinností rodičů je chránit zájmy dítěte tak, aby byl za všech okolností zabezpečen „nejlepší zájem“ dítěte, což vyplývá z čl. 3 Úmluvy o právech dítěte. Je kladen důraz na skutečnost, že děti vyžadují speciální péči a ochranu, přičemž největší odpovědnost spočívá na rodině, v níž žijí. Pokud rodina zmíněnou odpovědnost nerespektuje, je povinností státu zasáhnout v zájmu dítěte. Rodina je povinna respektovat důstojnost dítěte, které má právo na vlastní názor s ohledem na dosažený stupeň jeho vývoje.

Vztahy mezi rodiči a dětmi, jejich práva a povinnosti v rodině jsou založeny na *vzájemnosti*. Základním principem rodinného práva je blaho dítěte, ale to v žádném případě neznamená, že dítě nemusí respektovat rodiče a ostatní členy rodiny nebo že mu zákon neukládá určité další povinnosti. Dítě je způsobilé mít práva a povinnosti od narození (nejprve jsou to práva, jejichž realizaci zajišťují především rodiče). Jak se dítě rozumově a psychicky vyvíjí, přibývají k právům i povinnosti, které směřují vůči dětem. Rodiče mají právo použít přiměřených výchovných prostředků tak, aby dítě získalo potřebný respekt vůči ostatním členům rodiny i celé společnosti. Dítě je povinno podle svých schopností pomáhat rodině a rodiče mají být příkladem pro své děti ve způsobu života.

Právní vztah mezi rodiči a dětmi vzniká okamžikem jejich narození, přičemž není rozhodující, zda se dítě narodilo v manželství či mimo něj.

A. Rodičovská zodpovědnost

Rodičovskou zodpovědností nazývá zákon o rodině souhrn práv a povinností, které mají rodiče vůči svým nezletilým dětem bez ohledu na skutečnost, zda jsou manželé či nikoliv. Podmínkou je jejich plná způsobilost k právním úkonům; soud však může rodičovskou zodpovědnost přiznat i osobě neploleté, starší 16 let. Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům. Jestliže však jeden z rodičů nežije, není znám (určen) nebo nemá plnou způsobilost k právním úkonům, náleží rodičovská zodpovědnost pouze jednomu z rodičů.

Zákon stanoví rodičům povinnost společné péče o děti; ve stabilních fungujících rodinách tomu tak většinou je. Může však dojít i k neshodám o podstatných i méně podstatných věcech, které pak řeší soud bez ohledu na skutečnost, zda rodiče žijí v manželském vztahu či nikoliv. Práva a povinnosti rodičů (rodičovskou zodpovědnost) lze rozdělit do několika skupin, z nichž každá má jiný obsah a cíl.

- a) *Péče o dítě* znamená, že rodiče mají právo a povinnost řídit jednání dítěte a pečovat o jeho všestranný rozvoj přiměřený stupni jeho vývoje, zajišťovat jeho základní potřeby, výživu, zdravotní péči, vzdělání a další. Dítě má právo vyjádřit se ke všem rozhodnutím, musí však své rodiče respektovat a cítit.
- b) *Právo zastupování dítěte* znamená, že rodiče, kteří jsou *zákonnými zástupci* dítěte, činí za nezletilé dítě veškeré právní úkony, ke kterým dítě samo nemá způsobilost, a to po celou dobu jeho nezletilosti, dokud plně způsobilosti nedosáhne. Právo dítě zastupovat má každý z rodičů v běžných záležitostech samostatně, nesmí však jednat proti zájmům dítěte.

Zákon stanoví, že rodiče nemohou zastupovat své dítě, kde je předpoklad *střetu zájmů* rodičů a dítěte, případně střetu zájmů dětí těchž rodičů. V takových případech soud ustanoví dítěti *kolizního opatrovníka*, který hájí zájmy dítěte.

K zastupování nezletilého dítěte se nemusí rodič prokazovat žádným zvláštním oprávněním, pověřením či rozhodnutím soudu; stačí doklad o tom, že je rodičem, tedy ve většině případů rodný list.

c) *Právo spravovat majetek dítěte* znamená, že rodič musí s péčí řádného hospodáře spravovat majetek dítěte až do doby, než dítě dosáhne zletilosti. Dítě má dokonce právo na vyučování. Pokud je předpoklad, že by se rodiče nechovali jako řádní hospodáři, nebo dítě má větší majetek, může soud ustanovit zvláštního opatrovníka pro správu majetku; soud úkony opatrovníka kontroluje.

d) *Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem* rodiče vykonávají podle svých schopností, finančních a majetkových poměrů. Náklady na výživu dítěte se během jeho života podstatně mění a nejsou u každého dítěte stejné, proto zákon nestanoví žádnou univerzální výši. Pokud rodič dobrovolně neplní vyživovací povinnost vůbec nebo jen v míře, která neodpovídá jeho skutečným možnostem, rozhodne o výši výživného soud, a to i v případě, že manželství rodičů trvá. Rodič je povinen doložit soudu veškeré příjmy a prokázat majetkové poměry, podle kterých je mu výživné stanoveno. Pokud tuto povinnost nesplní, soud rozhodne na základě domněnky, že výše měsíčního příjmu rodiče činí patnáctinásobek životního minima. Vyživovací povinnost trvá od okamžiku narození dítěte až do doby, kdy je dítě schopno samostatně se živit, tedy i po celou dobu jeho soustavné přípravy na budoucí povolání.

Ojedinelý příjem dítěte (např. v době školních prázdnin), které se jinak připravuje studiem na budoucí povolání, neovlivňuje zpravidla vyživovací povinnost rodičů.

e) *Určení jména a příjmení dítěte*; příjmení dítěte je určováno dohodou rodičů již při uzavírání sňatku, případně (pokud se jedná o dítě, které se narodí mimo manželství) se na příjmení dohodnou rodiče a sdělí je společně se jménem v souladu se zákonem o matrikách;

Změny a zásahy do rodičovské zodpovědnosti se provádějí k zajištění řádné výchovy nezletilých dětí v případě, že jeden rodič nebo oba rodiče nevěnují výchově dostatečnou péči. Je proto důvodná obava, že některou ze složek rodičovské zodpovědnosti nebudou vykonávat spolehlivě nebo vůbec. Někdy rodiče nemohou vykonávat rodičovskou zodpovědnost ze závažných objektivních důvodů (nepříznivý zdravotní stav rodičů, jejich dlouhodobý pobyt mimo domov, výkon trestu odnětí svobody atd.). Za takových okolností, vyžaduje-li to zájem dítěte, učiní stát prostřednictvím soudu potřebná opatření, kterými může pozastavit rodičovskou zodpovědnost, omezit ji, případně jí rodiče úplně zbavit.

a) *Pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti* může soud v případech, kdy (většinou z objektivních důvodů) nemůže rodič vykonávat práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Rozhodnutí soudu by mělo být časově omezené; jakmile pominou důvody takového opatření, je možné soud požádat o změnu rozhodnutí.

b) *Omezení rodičovské zodpovědnosti* vysloví soud v případě, kdy rodič nevěnuje výchově svého dítěte potřebnou péči nebo vzniká důvodná obava, že by rodiče řádně nehospodařili s majetkem nezletilého, pokud nevyžaduje chování rodičů jiného opatření v souladu se zákonem (např. zbavení rodičovské zodpovědnosti). V rozhodnutí musí být přesně stanoveno, koho se omezení

výkonu týká. Jestliže soud omezil práva pouze jednoho rodiče, přechází rodičovská zodpovědnost na druhého rodiče. Jestliže se omezení týká obou rodičů nebo dítě druhého rodiče nemá, ustanoví soud dítěti opatrovníka.

c) *Zbavení rodičovské zodpovědnosti* vysloví soud v případech, kde rodiče zneužívají svých práv, která vykonávají proti zájmům dítěte, v rozporu s cíli výchovy, nebo zanedbávají své povinnosti závažným způsobem. Vzniká tak odůvodněná obava, že neplnění rodičovských povinností může vážně ohrozit rozvoj tělesných nebo rozumových schopností dítěte, případně jeho mravní vývoj. K takovému opatření nestačí pouze ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale soustavnost či opakované jednání rodičů, které vykazuje značnou intenzitu jejich protispolečenského chování. Rozhodnutí soudu je v tomto případě velmi závažným zásahem do základních práv rodičů i dítěte. Proto je povinností soudu zabývat se postojem rodičů k zabezpečení výchovy dítěte po celou dobu jeho života až do vyhlášení rozsudku. Je-li rodič zbaven rodičovské zodpovědnosti, nevyžaduje se jeho souhlas s osvojením dítěte.

Soud musí vždy rozhodnout o tom, kdo bude rodičovskou zodpovědnost vykonávat, případně určit opatrovníka dítěte. Rozhodnutí soudu nemá za následek současný zánik vyživovací povinnosti rodičů vůči dítěti. Pominou-li důvody pro uvedená opatření, soud je může zrušit, a to i bez návrhu.

Zákon o rodině ukládá soudu povinnost zjistit, zda nejsou dány důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti vždy, když se rodič dopustí úmyslného trestného činu vůči dítěti nebo využije své dítě mladší patnácti let ke spáchání trestného činu, jestliže působil v páčání trestné činnosti jako návodce, spolupachatel či pomocník.

B. Náhradní rodinná výchova

Nárok dítěte na zabezpečení výchovy především v rodinném prostředí je zakotven jak v mezinárodních úmluvách, tak ve vnitrostátních normách rodinného práva. Je to tedy jedno ze základních práv dítěte a praxe také dokazuje, že rodinné prostředí je nejvhodnějším prostředím pro řádnou výchovu a všestranný rozvoj dítěte.

Vyžaduje-li to zájem dítěte, stanoví zákon povinnost státu, aby zajistil vhodné náhradní výchovné prostředí a *svěřil dítě do výchovy jiné fyzické osoby* nebo do *společné výchovy jiných manželů*, kteří nejsou rodiči dítěte. Současně s rozhodnutím o svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby soud vymezí rozsah jejích práv a povinností k dítěti. Při výběru vhodné osoby má soud povinnost dát přednost příbuznému dítěte, například prarodiči nebo sourozenci rodiče. Důvodem takového rozhodnutí soudu mohou být důvody subjektivní, spočívající například v zanedbání povinností rodiče, nebo důvody objektivní, například úmrtí rodiče.

Jednou z institucí rodinného práva, která zabezpečuje výchovu nezletilého dítěte, je *pěstounská péče*, kterou lze charakterizovat jako státem organizovanou a také zprostředkovanou výchovu v rodinách nebo v zařízeních k tomu určených.

ných, která se rodinnému prostředí podobají. Do pěstounské péče stát svěřuje nejčastěji děti, které je obtížné osvojit ať již z důvodu jejich zdravotního postižení, vyššího věku nebo proto, že například rodiče nedali souhlas k osvojení nebo nebyly splněny jiné podmínky stanovené zákonem. Zákon stanoví, že nejdůležitější podmínkou je zájem dítěte. Pěstounská péče může být zajišťována *fyzickou osobou – pěstounem*, který musí prokazatelně poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů, nemá však vyživovací povinnost k dítěti. Pěstouny mohou být i manželé; pěstounskou péči vykonávají obdobně jako rodiče společnou péčí o dítě. Náklady na výživu dítěte v pěstounské péči hradí stát, a to ve výši zákonem stanoveného životního minima. Pěstoun má také nárok na odměnu.

Pěstounská péče může být zajišťována rovněž v kolektivním *zařízení pro výkon pěstounské péče*, jehož zřizovatel (obce a kraje) uzavírá s pěstounem písemnou dohodu o jeho povinnostech a zodpovědnosti. Zařízeními pro kolektivní pěstounskou péči jsou nejčastěji dětské SOS vesničky nebo kolektivní rodinná seskupení.

Podmínky výkonu pěstounské péče, realizaci zařízení pro její výkon, postup při schvalování pěstounů a zařízení, zajišťování kontroly výkonu pěstounské péče a všechny další souvislosti jsou upraveny zákonem o sociálněprávní ochraně dětí.

Osvojení je institut, jehož cílem je vytvořit nejvhodnější podmínky pro výchovu dítěte, které nemůže žít a být vychovááno v rodinném prostředí vytvořeném vlastními biologickými rodiči. Osvojitelem může tedy být pouze fyzická osoba, a to samostatně, případně i manželé. Mezi osvojitelem a osvojencem vzniká okamžikem osvojení stejný právní vztah jako mezi rodiči a dětmi a rovněž vznikají příbuzenské vztahy mezi osvojitelovými příbuznými a osvojencem.

Zákon nepřipouští vznik osvojení mezi blízkými příbuznými, kde je vztah mezi dítětem a příbuznými považován za dostatečně blízký, a osvojení by v takových případech nemělo své opodstatnění (např. osvojení vnoučat prarodiči). Osvojení dítěte je významným zásahem do právního statutu dítěte i osvojitelů, proto je povinností soudu před vydáním rozhodnutí pečlivě prověřit všechny související okolnosti a předpoklady osvojitele, včetně osobních morálních, rodinných i ekonomických poměrů osvojitele a prostředí, ve kterém žije.

Zákon rozeznává osvojení:

- nezrušitelné,
- prosté (obyčejné, zrušitelné).

V obou případech vzniká osvojením příbuzenský poměr mezi osvojitelem a osvojencem, ale v případě nezrušitelného osvojení jsou osvojitelé (osvojitel) zapsáni do matriky místo rodičů a rovněž je pro tento typ osvojení zákonem určena minimální věková hranice osvojovaného dítěte na jeden rok. Osvojení prosté se dá rozhodnutím soudu změnit na osvojení nezrušitelné, opačný postup však není možný.

K osvojení je vyžadován souhlas rodičů dítěte, pokud žijí a nejsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Souhlas není vyžadován v případě, že se rodiče zřekli dítěte nebo soustavně neprojevíli zájem o dítě po dobu nejméně šesti měsíců, případně do dvou měsíců od narození dítěte.

C. Ústavní výchova a ústavní péče

Umístění dítěte do ústavní výchovy je mimořádným opatřením, o kterém může rozhodnout jedině soud, a to jedině ze závažných důvodů, protože takovým rozhodnutím se dítě odnímá z péče rodičů; jde tedy o velmi podstatný zásah do práv rodičů i dítěte. Nařízením ústavní výchovy se dítě podrobuje ústavnímu režimu, do kterého nemohou rodiče zasahovat.

Podmínky pro výkon a způsob výběru vhodného typu ústavní výchovy stanoví *zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*, který vymezuje jednotlivá zařízení pro výkon ústavní výchovy: Jsou to následující zařízení:

- *diagnostický ústav*,
- *dětský domov*,
- *dětský domov se školou*,
- *výchovný ústav, případně smluvní rodina*.

Do výchovných ústavů mohou být umístěny děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova, nebo uložena ochranná výchova, přičemž oba typy výchovy se vykonávají odděleně. Výjimečně lze ve výchovném ústavu umístit i dítě od 12 let věku, pokud je nařízena ochranná výchova a dítě má tak závažné poruchy chování, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

K závažnému narušení výchovy dítěte může dojít i v souvislosti s jeho zdravotním stavem, tělesným poškozením nebo duševní poruchou.

2.10.6 Vyživovací povinnost

Všichni členové rodiny mají povinnost si vzájemně pomáhat, společně zajišťovat péči o domácnost a společně se podílet na udržování stejné životní úrovně všech členů rodiny. Každý z členů rodiny má povinnost pomáhat ostatním podle svých individuálních schopností a možností, které se mohou během společného soužití měnit. Tyto vzájemné povinnosti a práva členů rodiny se realizují mimo jiné v *institutu vzájemné vyživovací povinnosti*, a to jako:

- a) vyživovací povinnost *rodičů vůči dětem* (viz oddíl 4.1.4);
- b) vyživovací povinnost *dětí vůči rodičům*, jež vzniká soběstačným dětem v případě, že rodiče nejsou schopni se samostatně živit a dítě může jejich výživu zajistit;
- c) vyživovací povinnost *mezi ostatními příbuznými* připadá v úvahu pouze mezi příbuznými v řadě přímé, tj. mezi předky a potomky, a to s přihlédnutím ke schopnostem a majetkovým poměrům všech příbuzných téhož stupně (např. mezi čtyři vnuky se rozdělí jejich vyživovací povinnost k prarodičům poměrně s ohledem na jejich individuální ekonomickou situaci);
- d) vyživovací povinnost *mezi manžely*, jež vyplývá ze zásady rovnosti a vzájemnosti obou manželů po celou dobu trvání jejich manželství;
- e) vyživovací povinnost *mezi rozvedenými manžely*, jež ukládá povinnost bývalému manželovi přispívat na výživu manželovi, který není schopen z objektivních důvodů se sám živit (např. z důvodu péče o malé dítě), a za předpokladu, že takové opatření je v souladu s dobrými mravy;

Neschopnost rozvedeného manžela sám se živit (§ 92 odst. 1 ZOR) není dána jen jeho zdravotním stavem a neschopností pracovat, ale může spočívat i v jiné objektivní okolnosti, jakou je např. péče o invalidní dítě nebo i dítě vyžadující stálou péči.

f) *příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matky* náleží neprovdané matce od otce dítěte, jehož otcovství bylo určeno podle zákona.

Situace v rodině a individuální možnosti jejích jednotlivých členů podléhají průběžným změnám, k čemuž soud musí vždy při svém rozhodování přihlídnout a rozhodnout podle aktuální situace a v souladu s dobrými mravy tak, aby nebyl nepřiměřeně zatížen vyživovací povinností pouze některý člen rodiny bez zajištění vzájemnosti.

2.10.7 Určení rodičovství

V souvislosti s problematikou určování rodičovství je třeba připomenout, že do nedávné doby nebyla vůbec brána v úvahu možnost, že by mohly nastat pochybnosti v případě určování matky dítěte. Sporné situace v naprosté většině nastávaly v situacích, kdy byl nejistý otec dítěte, které se narodilo mimo manželství, protože manžel matky neuznával otcovství k dítěti manželky, nebo kdy nebylo možné prokázat z jiných důvodů skutečného biologického (právně akceptovaného, tedy legitimního) otce dítěte. V právních dějinách se dokonce objevuje termín „kolektivní otec“. S rozvojem přírodních věd a využitím biomedicínských poznatků byly vypracovány natolik spolehlivé metody určování biologických rodičů, že v tomto směru v podstatě nejsou žádné překážky.

Velký zlom do sféry určování rodičovství přinesly metody asistované reprodukce, jež umožňují mít děti i lidem, kteří by ze zdravotních důvodů běžným způsobem děti mít nemohli. Situace, které mohou různými kombinacemi metod asistované reprodukce nastat, jsou velmi variabilní. Podstatné je, že může dojít i k takovým situacím, kdy není rozhodující identifikace biologického otce či matky, ale pro právní jistotu dítěte a zajištění jeho oprávněných zájmů je nutné stanovit především rodiče akceptované zákonem, tedy rodiče legální.

Zákon o rodině neřeší podrobnosti týkající se asistované reprodukce, ale zaujímá jasné stanovisko v definici mateřství, a to ustanovením § 50a, který definuje matku dítěte zcela jednoznačně jako ženu, která dítě porodila. Matka se však může dítěte vzdát, a v případě, že neprojeví zájem o dítě do šesti týdnů od jeho narození, dítě je tzv. právně volné pro některou z forem náhradní rodinné péče.

Postup při určování otcovství je stanoven zákonem na vyvratitelných domněnkách a musí být vždy zachován.

a) *Otcem dítěte je manžel matky*: zákon staví tuto vyvratitelnou domněnku na první místo v určování otcovství dítěte, a to vždy, narodí-li se dítě ženě provdané od okamžiku uzavření manželství až do třetího dne po zániku man-

želství. Oba manželé mohou uplatnit žalobu na popření otcovství, matka ve lhůtě do šesti měsíců od okamžiku porodu, otec od okamžiku, kdy se o dítěti manželky dozvěděl.

Zemřel-li manžel v průběhu řízení zahájeného jeho žalobou o popření otcovství k dítěti narozenému v manželství, soud řízení zastaví, pokračovat v tomto řízení nemohou totiž ani jeho potomci, ani dědic.

b) *Souhlasné prohlášení rodičů*: narodí-li se dítě ženě neprovdané (nebo na základě první domněnky manžel otcovství úspěšně popřel), považuje se za otce dítěte muž, kterého matka označí jako otce, a ten své otcovství uzná, přičemž souhlasné prohlášení rodičů je možné učinit i předem a uznat otcovství i k nasciturovi. Prohlášení rodičů je nutné učinit před matričním orgánem nebo soudem. Zákon určuje šestiměsíční lhůtu od narození dítěte pro možné popření otcovství.

c) *Určení otcovství soudním rozhodnutím*: jestliže nebylo určeno otcovství k dítěti na základě první nebo druhé domněnky, určí otcovství soud na návrh matky, domnělého otce, případně dítěte, a to na základě znaleckých posudků z oboru genetiky a výpovědi zúčastněných.

Vzor
Žaloba na určení otcovství
Městský soud Brno

Zalobkyně: Lucie Smutná, nar. 1. 3. 1980, účetní, bytem Brno, Rovná 3, I. č. na materské dovolené

Zalovaný: Petr Veselý, nar. 16. 5. 1975, řidič, bytem Brno, Vinohrady 14

Žaloba o určení otcovství

Dne 1. 11. 2005 se mi narodil nezletilý Matej Smutný, který se mnou žije ve společné domácnosti. Otcovství k nezletilému dosud nebylo určeno.

Důkazy: rodny list nezletilého

všechny účastníky

II.

Za otce nezletilého Mateje Smutného považuji žalovaného, se kterým jsem žil v společné domácnosti v době od 1. 5. 2002 do 1. 8. 2005. Po celou dobu našeho soužití jsem

žádným svým mužem neudržovala intimní styk. Poté, co jsem informovala žalovaného

o mém těhotenství, sdělil mi, že otcovství k dítěti úmyslně souhlasným prohlášením před

matričním úřadem a po narození dítěte rovněž uzavřeme sňatek. Během mého těhotenství

však docházelo mezi mnou a žalovaným k neshodám, které se vysupňovaly koncem čer-

vence loňského roku a dne 1. 8. 2005 mě žalovaný opustil a odstěhoval se k nové partner-

ce. Během těhotenství tedy nedošlo k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů a poté, co jsem žalovaného informovala o narození našeho dítěte, žalovaný se již neozval a otcovství neuznal. Rovněž nepřispěl žádným způsobem na výživu našeho dítěte a nepodílel se ani na pořízení jeho vybavení. Není mi známo, jaké jsou jeho majetkové poměry.

Důkaz: doklad o příjmech návrhovatelky
výsledk účastníků

III

Protože žalovaný odmítá uznat otcovství k nezletilému Mateji Smutnému, navrhuji, aby soud vynesl následující

R o z s u d e k

Licuje se, že Petr Veselý, nar. 16. 5. 1975, je otcem nezletilého Mateje Smutného, nar.

1. 1. 2005, z matky Lucie Smutné, nar. 1. 3. 1980.

Nezletilý se svěřuje do výchovy návrhovatelky.

Otec je povinen přispívat na výživu nezletilého Mateje Smutného měsíčně částkou 3 500,- Kč a to vždy k 10. dni v měsíci počínaje 1. 1. 2005.

Žalovaný je povinen uhradit žalobkyni náklady řízení do tří dnů od právní moci rozhodnutí.

V Brně dne: .....

2.10.8 Registrované partnerství

V několika posledních letech se do popředí zájmu společnosti dostává otázka registrovaného partnerství a jeho právní úpravy. V některých zemích byly již přijaty právní normy, které povolují svazky osob stejného pohlaví na úrovni manželství. Rovněž v České republice byl a stále je problém legalizace partnerství homosexuálních osob v centru zájmu. V roce 2005 byl předložen Poslanecké sněmovně návrh *zákona o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů*. Návrh zákona vyvolal bouřlivé diskuse jak široké veřejnosti, tak představitelů státní moci. V roce 2006 byl přesto zákon schválen s účinností od 1. 6. 2006.

Podle zákona je registrované partnerství *trvalým společenstvím dvou osob stejného pohlaví*, jehož vznik, obsah a zánik upravuje zákon. Zákonem byl tedy zaveden nový pojem a institut rodinněprávních vztahů – *partnerství*, které je řazeno vedle pojmu manželství.

Partnerství vzniká na základě svobodného projevu vůle dvou osob stejného pohlaví formou souhlasného prohlášení osob vstupujících do partnerství před příslušným matričním úřadem. Obřadu předchází protokol o prohlášení partnerů o tom, že jim nejsou známy žádné překážky jejich partnerství. Partnerství je registrováno matričním úřadem v registru partnerství a oba partneri jsou povinni uvádět svůj partnerský vztah v dokladech a jiných evidencích osobních údajů jako údaj o jejich stavu.

Podmínky pro vstup do partnerství jsou zákonem stanoveny obdobně jako podmínky pro uzavření manželství v zákoně o rodině:

- alespoň jeden z partnerů musí být občanem ČR,
- oba partneri musí být plnoletí a plně způsobilí k právním úkonům,
- partneri nesmí být vzájemně příbuznými v přímé linii ani sourozenci,
- v okamžiku uzavření partnerství nesmí být vázáni jiným platným partnerským nebo manželským svazkem.

Partnerství je založeno na rovném postavení obou partnerů a na vzájemnosti. Partneri se mohou vzájemně zastupovat v běžných záležitostech, mají vzájemnou vyživovací povinnost, a to i po zrušení partnerství. Mají rovněž rodičovskou povinnost v tom smyslu, že rodičovská zodpovědnost jednoho z partnerů se vztahuje i na druhého.

Konkrétně stanoví § 13 *zákona o registrovaném partnerství*, že partnerství není překážkou výkonu rodičovské zodpovědnosti partnera vůči jeho dítěti ani překážkou svěřeni jeho dítěte do jeho výchovy. Jako rodič je pak tento partner povinen zajistit vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte. Dále jsou mu uloženy povinnosti, které vyplývají již z obecné úpravy rodičovské zodpovědnosti v zákoně o rodině a to dbát o to, aby nebylo ohroženo zdraví dítěte a byl zajištěn jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Pokud jeden z partnerů pečuje o dítě a partneri spolu žijí ve společné domácnosti, povinnosti vychovávat a pečovat o dítě se vztahují i na druhého partnera.

Na druhé straně však zákon stanoví, že trvalý partnerství je překážkou v osvojení dítěte některým z partnerů, což nevylučuje, aby vykonával náhradní rodinnou péči o dítě formou pěstounské péče.

Zánik partnerství je možný rozhodnutím soudu, úmrtím jednoho z partnerů nebo prohlášením partnerství za neplatné.

S přijetím zákona se mění i některé další právní předpisy v souvislosti s přiřazením pojmu partnerství k pojmu manželství a s dalšími změnami, které nový právní vztah vyvolává.

3. Občanské právo procesní

Občanské právo hmotné upravuje nároky, které právní normy přiznávají právním subjektům. Jinými slovy stanoví, jaká práva a povinnosti přísluší jednotlivým osobám, vystupujícím jako účastníci (subjekty) právních vztahů. Většinou se však nezabývá způsobem, jak tato práva efektivně uplatnit, resp. vymoci a prosadit, zejména v případě, když povinný subjekt tato práva (nároky oprávněného subjektu) odmítá akceptovat. Takový případ nazýváme sporem o právo, resp. o obsah práva, a je opět na právních normách, aby určily postup v případě vzniklých sporů o obsah práva. Jádrem dané právní regulace je úprava postupu (procedury), jež k „nalezení“ obsahu práva vede. Odtud je tato část práva nazývána jako *procesní právo*.

3.1 Pojem a základní principy občanského soudního řízení

Procesní postupy uplatňují soudní orgány či jiné subjekty, jimž je svěřena pravomoc rozhodovat ve sporech vzniklých na základě existujících (či vznikajících) právních vztahů. Tato pravomoc může vyplývat:

- ze zákona – rozhodování soudy, výjimečně rozhodčími komisemi v pracovních právních sporech;
- z úpravy mezi stranami sporu – (smluvní) mimosoudní rozhodování sporu rozhodčími popř. smírčími orgány či subjekty.

Ve sporech vznikajících z občanskoprávních vztahů rozhodují zpravidla soudy. Tato část procesního práva je upravena normami, které tvoří tzv. *občanské právo procesní* a jím upravená procedura se nazývá *občanské soudní řízení*.

3.1.1. Občanské soudní řízení

V první řadě je třeba si uvědomit, že občanské soudní řízení je zvláštní funkce státu, kdy státem pověřené nezávislé státní orgány – soudy – podle stanovených pravidel závazně řeší konkrétní případy.

Postup soudu je upraven v procesních předpisech, kterými jsou veřejnoprávní normy, prostřednictvím nichž stát donucuje soud i účastníky řízení ke stanovenému konání za určitých podmínek.

Platnou právní úpravu občanského soudního řízení tvoří zejména:

- zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění dalších zákonů (OSŘ),
  - zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění dalších zákonů (SŘS).
- Dále je právní úprava obsažena v dalších zákonech, zejména:
- zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů,
  - zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a soudních tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů,
  - zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti, ve znění pozdějších předpisů (EŘ).

Kromě toho existují zvláštní procesní předpisy v některých dalších právních předpisech, např. v obchodním zákoníku.

V této kapitole se nebudeme zabývat specifickým druhem soudního řízení, jímž je *soudní řízení správní*, upravující práva, povinnosti a postup ve sporech mezi občanem a orgánem veřejné moci. Základním právním předpisem právní úpravy zde je *soudní řád správní* – zákon č. 150/2002 Sb. v platném znění. Toto řízení, přestože vychází z obdobných principů a institutů jako občanské soudní řízení, má některá významná specifika. Hlavní odlišností je především okolnost, že „správní“ soudy na podkladě žaloby návrhu přezkoumávají výlučně *pravomocná správní rozhodnutí*, a to jak po stránce skutkové (např. zda správní orgán úplně a správně zjistil skutkový stav), tak po stránce právní.

Pokud bychom chtěli charakterizovat občanské soudní řízení, měli bychom přihlídnout k povaze občanského soudního řízení, které lze stručně vyjádřit tím, že:

- zahrnuje především výkon soudní moci nezávislými soudy, tj. státními orgány (dle čl. 81 Ústavy České republiky);
- rozhodují konkrétní případy, jimiž jsou jednak spory účastníků, ale i záležitosti jiné, tzv. nesporné věci;
- pravidla soudního procesu jsou v souladu s právem na spravedlivé projednání věci.

Čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a čl. 6 odst. 1 evropské Úmluvy na ochranu základních lidských práv a svobod (dále jen „Úmluva“):
rozhodnutí soudu je závazné pro konkrétní účastníky, kterým je adresně určeno.
Soud rozhoduje nezávisle na státu, dle vlastního uvážení.
aplikuje platné právní předpisy v konkrétním rozhodovaném případě.

Pro pochopení podstaty občanského soudního řízení je důležité si nejprve přiblížit, jakými zásadami je občanské soudní řízení ovládáno a které základní právní principy ho ovládají. Jedná se o tyto *zásady občanského soudního řízení*:

- zásada práva na spravedlivý proces – každý má právo domáhat se stanoveným postupem ochrany svých práv u nezávislého a nestranného soudu (čl. 81 a 82 Ústavy, čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 6 odst. 1 Úmluvy);
- zásada dispoziční – strany sporu mohou nakládat s návrhem dle svého rozhodnutí. Výjimkou jsou řízení zahájená z moci úřední „*ex officio*“ nebo taky „*ex offo*“ taxativně stanovené řízení (péče o nezletilé, prohlášení za mrtvého, dědické řízení, řízení o způsobilosti k právním úkonům, opatrovnícké řízení, převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče, atd.);
- zásada rovnosti stran (účastníků) zajišťuje stejné procesní postupy, ani jedna ze stran není procesně jakkoli zvýhodněna (čl. 96 Ústava, čl. 37 Listiny);
- zásada materiální pravdy je úplné a spolehlivé zjištění skutkového stavu věci (též objektivní pravdy);
- zásada volného hodnocení důkazů – předložené důkazy jsou hodnoceny jednotlivě a všechny ve vzájemné souvislosti, přihlíží se ke všemu, co vyšlo v řízení najevo, včetně toho, co tvrdili účastníci;
- zásada ústnosti, přímosti a veřejnosti – soudní řízení je vedeno ústně, strany jsou slyšeny, svědci a znalci osobně musí vypovídat před soudem, veřejnost je přítomna v jednací síni;
- zásada projednávací – soud projednává to, co mu účastníci předloží. Účastníci mají povinnost tvrzení, povinnost důkazní a s nimi spojené břemeno tvrzení a břemeno důkazní; pokud neunesou svoji povinnost tvrzení, následkem je prohra sporu;

- h) zásada koncentrace řízení – smyslem koncentrace řízení je projednat a rozhodnout spor v co nejkratší době. Soud může uložit účastníkům ve stanovené lhůtě se vyjádřit k žalobě, navrhnout důkazy;
- i) zásada arbitrážního pořádku (tj. jednotnosti řízení) – soudní řízení tvoří od počátku do konce jeden celek. Postup procesních úkonů je stanoven jen rámcově a je dán logikou věci;
- j) zásada hospodárnosti – smyslem je, aby řízení proběhlo rychle, účinně a bez zbytečných nákladů;
- k) zásada kontradiktornosti – ve sporném řízení mají obě strany opačné zájmy. Povinnost stran dokázat svá protichůdná tvrzení a dosáhnout úspěchu ve sporu.

Stěžejní úprava civilního procesního řízení v občanském soudním řádu po dobu své platnosti doznala velkého množství novel a odráží se zde i společenské změny po dobu uplynulých 45 let. Obecně řečeno, občanský soudní řád je veřejnoprávní norma, v jejímž uplatňování se promítá zájem státní moci na poskytnutí ochrany subjektivnímu právu nebo zákonem chráněnému zájmu soukromých osob.

3.2. Subjekty řízení

Občanské soudní řízení se odehrává v okruhu určených subjektů, které mají různé postavení a označují se jako subjekty řízení. *Subjekty procesního řízení* jsou ti, kteří svojí činností právně ovlivňují proces a jsou nositeli procesních práv a povinností. Pokud vymezíme obecně subjekt řízení, je to ten, kdo je nebo může být nositelem práv a povinností v daném odvětví práva, popřípadě kdo může tato práva a povinnosti vykonávat.

Mezi subjekty zákon řadí:

a) Soud

Soudní moc je vykonávána nezávislým soudem, který je orgánem státu, má nadřazené postavení a rozhodovací pravomoc. Je třeba si ale uvědomit, že soud není nositelem žádného hmotného práva.

Soudní moc je realizována subjekty, které tuto moc vykonávají jménem republiky a jsou nezávislé při svém rozhodování. Soudce nemůže být nikdy kárně stíhán za to, jak v konkrétní věci rozhodl. Rozhodnutí je výsledkem soudního řízení, kdy v souladu s platnými právními předpisy soudce dospěje k závěru a vydá autoritativní rozhodnutí závazné pro všechny účastníky tohoto soudního řízení.

Soudce do jejich funkce jmenuje výlučně prezident republiky na návrh ministra spravedlnosti, a to na dobu bez časového omezení (doživotně). Soudcem nebo přisedlím může být ustanoven státní občan České republiky, který je způsobilý k právním úkonům a bezúhonný, jestliže jeho zkušenosti a morální vlastnosti dávají záruku, že bude svou funkci řádně zastávat, v den ustanovení dosáhl věku nejméně 30 let a souhlasí se svým ustanovením za soudce nebo přisedlího a s přidělením k určitému soudu. Soudcem může být jmenována osoba s právními vzděláním, po složení odborné justiční zkoušky.

Soudní soustava v České republice je založena na dvojinstančnosti, zaručuje každému právo na soudní přezkum rozhodnutí. Proti rozhodnutí soudu prvního stupně má účastník řízení, pokud není spokojen s výsledkem soudního řízení, právo obrátit se na soud druhého stupně k přezkoumání rozhodnutí.

Přehled soustavy soudů v České republice odpovídá soudnímu řízení, které probíhá ve dvou fázích (viz též dále oddíl 3.2.2):

- řízení před soudem nalézacím (I. stupeň), kdy probíhá tzv. proces nalézání práva;
- následuje řízení odvolací (II. stupeň). Soud odvolací přezkoumává předchozí řízení soudu nalézacího v mezích podaného odvolání, jak je napadeno odvolatelem;
- Vrchní soud slouží jako soud odvolací, pokud ve věci bylo rozhodováno krajským soudem jako soudem prvního stupně (Vrchní soud v Praze, Vrchní soud v Olomouci);
- Nejvyšší soudy plní specifickou úlohu v soudním systému, protože rozhodují ve věcech, které jsou již pravomocně rozhodnuty v dvoustupňovém řízení (Nejvyšší soud ČR a Nejvyšší správní soud, oba se sídlem v Brně);
- Ústavní soud ČR – stojí mimo systém obecného soudnictví.

b) Účastníky řízení

Postavení účastníků soudního řízení lze charakterizovat a vymezit stručně jako *procesní* subjekty:

- fyzické osoby, tj. jednotlivci, jejichž práva a povinnosti jsou předmětem řízení,
- právnické osoby, které mají právní subjektivitu a jsou způsobilé vystupovat v soudním řízení.

3.2.1 Procesněprávní vztahy

Procesní subjekty ovlivňují proces tím, že vykonávají svá procesní práva a plní své procesní povinnosti. Mezi subjekty řízení vznikají *procesně-právní vztahy*. Tyto vztahy vznikají zahájením řízení, a to podáním návrhu k soudu. Podání musí být písemné a může být doručeno obecnému soudu, a to buď osobně, či prostřednictvím poštovního doručovatele, nebo prostředky informačních technologií (faxem, elektronickou poštou, za předpokladu splnění podmínek stanovených zákonem). Obsah procesněprávních vztahů se odvíjí od postavení subjektů řízení.

Základní procesněprávní vztah mezi účastníky řízení je mezi žalobcem a žalovaným. Je-li žalobců nebo žalovaných více, jedná každý sám za sebe. Jestliže však jde o společná práva nebo povinnosti, tzn. že se rozsudek vztahuje na všechny účastníky, kteří vystupují na jedné straně, platí úkony jednoho z nich i pro všechny ostatní. K některým návrhům je třeba souhlasu všech účastníků jedné strany řízení (k zpětvzetí žaloby, uznání nároku, uzavření smíru).

Vedlejší procesněprávní vztahy vznikají mezi subjekty řízení, které vstupují do řízení, pokud si to věc samá svojí povahou vyžaduje. Soud může vyhovět návrhu účastníků řízení nebo dle svého rozhodnutí do soudního řízení přibrat další osoby:

- a) státního zástupce (vystupuje např. ve věci popření otcovství, určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, uložení výchovného opatření, nařízení ústavní výchovy atd.),
- b) soudního znalce (oceňování nemovitostí, stanovení zdravotní způsobilosti),
- c) správce dědictví (vystupuje v dědickém řízení, pokud nejsou způsobilí dědici k výkonu svých práv).

Ústavní soud se vyjádřil k ústavně garantovanému právu na soudní a právní ochranu ve svém nálezu sp. zn. III. ÚS 315/98. Jestliže obecný soud měl (důvodně) pochybnosti, kdo vlastně řízení (žalobou) před ním, jako účastník řízení, zahájil, bylo zcela na místě tyto pochybnosti (vhodným opatřením) odstranit, nebo alespoň učinit pokus o ně, neboť za zjištěného stavu věci závěr, že šlo o nedostatek neodstranitelné podmínky řízení, je neudržitelý. Jakkoli náleží k nesporným povinnostem účastníka řízení před obecným soudem dostatečně dbát na zákonem předepsané náležitosti návrhu a věnovat jim také přiměřenou pozornost, nelze obecné soudy především pod ústavní aspekty – vyvázat z jím ústavou uložené povinnosti poskytnout (stanoveným postupem) ochranu právům, když (v podstatě ne-důvodně) odepření spravedlnosti je očividně nepřipustné.

3.2.2. Pravomoc a příslušnost soudu

Civilní pravomoc soudů – projednávají a rozhodují v civilním řízení soukromoprávní spory a jiné právní věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a obchodních vztahů, není-li stanovena pravomoc jiného orgánu. Řízení ve věcech správního soudnictví upravuje zvláštní zákon – soudní řád správní.

Pravomoc soudů je vyjádřena tím, jak soud může autoritativně rozhodovat a řešit spory subjektů soukromého práva, vyplývající ze vztahů občanskoprávních, pracovních, rodinných, obchodních, nerozhodují-li je dle zákona jiné státní orgány.

Příslušnost soudů je vyjádřena tak, že pokud nestanoví zákon jinak, jsou k řízení v prvním stupni příslušné okresní soudy. Dále je taxativně uvedeno, kdy krajské soudy rozhodují jako soudy prvního stupně.

Jedná se o působnost soudu s přihlédnutím k těmto aspektům:

- věcnou (kterým soudem se rozhoduje o předmětu řízení),
- místní (soudy okresní, není-li v zákoně stanoveno jinak, rozhodným soudem je ten, který leží v místě trvalého pobytu odpůrce), zkoumá se jen v době zahájení řízení do doby než soud začne jednat ve věci samé, dále jen k námitce účastníka vznesené při prvním úkonu, kterým se obrací na soud,
- funkční (rozsah působnosti mezi soudy různého stupně).

Pravomoc soudu ve vztahu mezi soudy České republiky a soudy zahraničními k projednání sporu s cizím prvkem je stanovena v zákoně č. 97/1963 Sb.,

o mezinárodním právu soukromém a procesním. Před touto právní úpravou mají přednost ustanovení mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána. Příslušnost soudu dle evropského práva se řídí mj. nařízením Rady ES č. 44/2001 o příslušnosti, uznání a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.

3.2.3. Právní pomoc v přeshraničních sporech

Zákon č. 629/2004 Sb., upravuje právní pomoc v přeshraničních sporech v rámci Evropské unie. Tímto zákonem byla do českého právního řádu transponována směrnice Rady EU č. 2003/8/ES. Účelem zákona je podpořit poskytování právní pomoci v přeshraničních sporech fyzickým osobám, které nemají dostatečné finanční prostředky, aby mohly předložit svůj spor nebo uplatnit svoje práva u soudu v druhém členském státě Evropské unie a nést náklady s tím spojené (např. odměna advokáta, soudní poplatky).

3.2.4 Způsobilost být účastníkem řízení

Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti. Účastníci mají v občanském soudním řízení *rovně postavení*. Mají právo vystupovat před soudem ve své mateřtině a soud je povinen jim zajistit stejné možnosti k uplatnění jejich práv. Je stanoveno, že za právnickou osobu vystupuje její statutární orgán, osoba pověřená statutárním orgánem, vedoucí jejich odštěpných závodů nebo vedoucí její organizační složky, popř. její prokurista.

Občanský soudní řád dále stanoví, kdo může být zástupcem účastníků na základě zákona nebo udělené plné moci.

Účastník, který má procesní způsobilost, může vystupovat před soudem přímo bez zvoleného zástupce (jedná samostatně).

Zástupce, kterého si účastník zvolil sám, činí za něj procesní úkony, ale pokud soud trvá na výslechu účastníka, musí se za tímto účelem k soudu dostavit osobně.

Zástupce ze zákona je určen osobám, které nemohou před soudem vystupovat samostatně a musí být zastoupeny zákonným zástupcem. Dále, vyžadují-li si to okolnosti případu, může soud rozhodnout o tom, že fyzická osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být v řízení zastoupena zákonným zástupcem i ve věci, kdy by mohla jednat samostatně. Fyzická nebo právnická osoba může mít v řízení pouze jednoho zástupce.

Příklady zastoupení v soudním řízení:
 Zákonným zástupcem nezletilého dítěte je rodič dítěte.
 Opatrovníkem v řízení je osoba určená soudem.
 Dále je stanoveno povinné právní zastoupení účastníků – ustanovení advokáta v řízení o dovolání či o ústavní stížnosti.